

talom lényegének megóvására irányuló törekvésekről és eme célok elérése végett elhatározott lépésekről olvasható.

A záró fejezet — kitekintés jelleggel — nyomon követi a kódextervezet útját az 1843—1844. évi országgyűlésen, majd Deák kísérletét 1848-ban a tervezet országgyűlési tárgyalatására, amire azonban a szabadságharc miatt nem kerülhetett sor.

Mindhárom írásmű elemzése, következtetései, kérdésfeltevési meggyőzhetik az olvasót arról, hogy Varga János sok újdonsággal gazdagítja ismereteinket, új nézőpontból közelít a felmerült kérdésekhez, és így maradandó értékű alkotásokkal gyarapítja történeti irodalmunkat.

MÉREI GYULA

1. Varga János: Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek tlején. (Akadémiai.)

2. Megye és haladás a reformkor derekán (1840—1843). In: Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv, Kaposvár.

3. Deák Ferenc és az első magyar polgári büntető rendszer tervezete. In: Zalai Gyűjtemény 15. sz. Zalaegerszeg.

Egy, a „gyógyíthatatlan magányosok” közül

ANTALFFY GYÖRGY SZALAY LÁSZLÓ-MONOGRÁFIÁJÁRÓL

Magyarországon a múlt század hajnalán nagy álmokkal és hitekkel indult egy, a történelem formálására vállalkozó nemzedék. A változás, a reformok szüregségességét hirdették minden téren, Ady szavaival „Európára készülve”, európai mércét állítva. Gondolkozásuknak voltak hagyományai, s élnek szellemüknek követői ma is. Halász Gábornak a címben is idézett szavai szerint „gyógyíthatatlan magányosok” voltak. Ők voltak az első magyar reformnemzedék. Többükről monográfiák láttak napvilágot, tevékenységüket összegező művek értékelték. Megítélésükről, ellentéteikről most is tudományos vagy publicisztikai viták folynak. E kérdések kapcsán Szalay László személye rendre és kikerülhetetlenül felbukkan. Alakjának teljességre törekvő bemutatása azonban — talán érthetően — mindeddig váratott magára. Antalffy Györgynek nemrég — kár, hogy viszonylag kis példányszámban — megjelent munkáját ezért is fogadta nagy figyelemmel a szakmai közönség.

Szalay nem érzett népszerű indítást. Önmagát „... a magányos falai között munkáló tudós” szavakkal jellemezte. Európéerként élt a reformkori Magyarországon. Mikor hazaszeretete, intellektuális elhivatottsága politikai cselekvésre kötelezte, akkor is megmaradt az elsősorban önmagával vívódó gondolkodónak, olyannak, aki nem, személyét, de a tettként értékelt művét óhajtott megismertetni. Talán ez a magatartása is hozzájárult ahhoz, hogy nemzeti gondolkodásunknak hosszú időn át a perifériájára került. Pedig valójában egyénisége, sokrétű életműve — ha áttételekkel is — folyamatosan hatott. Összegező, távlatkereső időszakokban előremutató hagyományért szívesen fordultak művéhez. Hatvány Lajos például 1934-ben így írt: „S ami éppenséggel

Szalay Lászlót illeti, iránta különös hálával viseltetem, mert még a rendi országgyűlésen elsőként hirdette az urbánus, kifinomult polgárság szellemét és jogait, melynek három magyar nemzedék európaizálódó lendületét köszönhattük.”

Hogy a hiány gyakori és sajnálkozó deklarálása ellenére valódi értékelése miért váratott oly hosszú időn át, arra sokféle választ adhatnánk. Egy azonban bizonyos; az ellentmondásos megítélések mellett szerepe volt ebben annak is, hogy Szalay László azok közé a „sokműfajú alkotók” közé tartozik, akiknek bemutatásához igen komoly és sokrétű eszme- és kultúrtörténeti elmélyültségre van szükség. Az ő széles körű munkássága és tájékozódása a feldolgozótól is hasonló látásmódot igényel.

Nem egyszerű célt tűzött ki tehát Antalffy György professzor, amikor első monográfusaként könyvet írt Szalay Lászlóról, leginkább a centralisták egyik vezéréként idézett „reformkori politikai-jogi gondolkodóról”. Hiszen a centralisták szerepének történeti értékelése már önmagában is neuralgikus pontja történelmi szemléletünknek. Reflexszerűen idézi a Kossuth—Széchenyi ellentét kérdését, és természetesen a vármegyerendszer megítéléséről folytatott évszázados vitát is. Ebben a harcban Szalay — Eötvös oldalán — teljes tudományos, jogi felkészültségével a municipálista nézetekkel szemben a központosítás és a népképviselési rendszer mellett szállt síkra.

De a „Szalay-jelenség” problematikáján túl, a könyv iránti érdeklődésre inspirál a szerző eddigi munkássága is, mely nem egy olyan művet értelt, amely nemcsak a szűk szakma számára vált fontos tájékozási ponttá. Ezek között említhetjük az *Állam és alkotmány az athéni demokráciában*, de hasonlóan nagy figyelmet keltett az *Állam, politikai rendszer, társadalom* címen utóbb megjelent kötete is. Szalay Lászlóról írt könyve azonban Antalffy alkotói módszerének újabb jellemzőire irányítja a figyelmet. Az elmúlt időben mostohán kezelt műfajt elevenít látszólag fel: életrajzot ír. Az olvasó azonban hamar ráérez, hogy itt mégis többről van szó. Annak a módszernek a példájáról tudniillik, amely az egyediség bemutatásával közelíti meg a kor, a társadalom általános viszonyait.

A szerző feladatahoz híven végigvezet Szalay pályáján. Nagy fontosságot tulajdonít neveltetése bemutatásának, így részletesen vizsgálja azt a kultúrközeget, amely törvényszerűen hatott rá, ugyanakkor jellemzője is volt egy nemesi-polgárosodó, ezért sokkötésű társadalmi réteg elitjének. A gondolkodásmódjukban is jelentkező, feszítő ellentmondásokat illusztrálva kritikával mutatja be azokat a szellemi hatásokat, amelyek reformnemzedékünket érték. Felsorolásuk helyett kiemelünk inkább egy, a magyar eszmetörténetben talán ilyen súllyal először itt nyomatékosított kérdéskört: Antalffy ugyanis, amikor bemutatja a centralisták — jelesül Szalay László — jogi és ennek kapcsán általános kulturális tájékozási irányait, akkor igen erőteljesen az angolszász inspirációkra irányítja a figyelmet. Ezekről az élményekről volt tudásunk, elképzelésünk eddig is. Sejtettük, hogy — „jogásznemzet lévén” — kulturális, tudományos kitekintésünk, nagyrészt éppen e szakma művelőinek közvetítésével messze túllépte a sokáig leszűkítettnek hitt tájékozási határokat. Ma talán már eléggé benne van a köztudatban az, hogy később például a modern magyar irodalom sem csupán a francia és német hatásokra épülő sajátos fejlődési úton alakult ki, hanem többek között az angol romantika is erőteljesen befolyásolta. Mégis, nem kis bizonyítékként olvassuk ebben az eszme- és kultúrtörténeti munkában azt, hogy bár Szalay Lászlót is megfogták a francia

forradalom alakjai és eszméi — ennek bemutatására szép példa a könyv Mirabeau-portréja —, de jogi és kulturális gondolkozását inkább meghatározta az angolszász jogrend és kultúrközege, melyet majd később a századelő eszméi elevenítettek nálunk ismét fel. Fontos tehát a könyvnek az az elemzése, amely William Pitt, Canning és Jefferson Szalayra és rajta keresztül a teljes magyar kulturális és jogéletre tett hatását bizonyítja. Nem felesleges leszögezni, hogy például Szalaynak a jury bevezetésére tett javaslata akkor nemcsak egy új törvénykezési szisztéma kívánalmát jelentette, de többet: a polgári és a demokratikus indítás felé vezető első igazi próbálkozást is.

A szerző meggyőző állításának igazáról, miszerint: „Néhány, Szalay által képviselt reformgondolat ma sem veszítette el aktualitását, mert ott a helye a modern, korszerű jogi eljárás tárházában.” Ugyanakkor a könyv azt is bizonyítja, hogy a tudósi és politikusi szemléletmód nem egymást kizáró, de gyakran éppen egymástól elválaszthatatlan attitűd. Ennek szellemében sokrétűen foglalkozik Szalay László politikai és történetírói munkásságával. Elemzése a mindkét területen megmutatkozó realitásérzékére és az ezzel nem összeegyeztethetetlen, töretlen optimizmusára irányítja a figyelmet. Világosan látja, hogy Szalayt tiszta intellektusa minden tevékenységében megővta a romantikus vagy nacionalista túlzásoktól, de nem fosztotta meg a haladásba és a nemzeti túlélésbe vetett szilárd hitétől. Jellemét is nagyra értékelő a szerző következő megállapítása: „Ha meggondoljuk, hogy aktív politikai szereplés és egy nagy nemzeti katasztrófa után fogott a történetíráshoz, bámulnunk kell tárgyilagosságát.” Mindezt összegezve tehát: a mű lapjain egy ma is sok szempontból példát adó közéleti személyiség alakja rajzolódik ki.

Antalfy György Szalay Lászlóról írt monográfiája továbbgondolásra inspiráló, a magyar múlt elemzésében újabb előrelépést jelentő mű.

Várjuk a szerzőtől a következő, e célkitűzést ismét megvalósító kötetet. (Közgazdasági és Jogi.)

PAPP ISTVÁN GÉZA

Egy születésnap i köszöntő olvasása után

Szabad György szakmai és erkölcsi nagysága történész körökön kívül is közismert. Három évtizedes munkássága alatt iskolát teremtett, s most, hatvanadik születésnapján, tanítványai emlékkönyvvel tisztelegtek mesterük előtt.

A könyv — címe: *A magyar polgári átalakulás kérdései* — húsz tanulmányt tartalmaz. Az első tanulmány első sora — „A vesztett mohácsi csata...” — és az utolsó írás befejező gondolata — „...Magyarország lett a máglya, amelyen az osztrák sást megégették” — jelképszerűen fogja közre azt a problémakomplexumot, amit röviden „magyar polgárosodásnak” szokás nevezni.

A kötet korántsem tekinthető magyar társadalomtörténeti szintézisnek. Nem is lehet az. Az emlékkönyvek természetéből következik, hogy a felkért